

TENGERRE MAGYAR!

*„Egyszerre félni kezdett. Megrogyant keze lába –
Felnyögött. Félt, hogy hazakerül Ithakába”
(Márai Sándor: Béke Ithakában. Első ének.)*

Mint, valószínűleg minden városban felnevelkedett gyerekek, a nyári balatoni vakáció számomra is a természettel való találkozás és a korlátlan szabadság időszakát jelentette és jelenti máig. Mivel az ötvenes évek nem egészen polgárbarát légkörében a családi tanács a nagyszülők önkéntes kitelepítése mellett döntött, így az akkor már nyolcvanéves, nem egészen a munkásosztályhoz tartozó nagyszüleinkkel nyaranta három hónapra lekötöttünk Keszthelyre a múzeum mögé, a régi állomás és a nekünk kisgyerekeknek erdőt jelentő őspark tözszomszédságába. Három hónap teljes szabadság (nagyamamánk főzött ránk, volt szállodaigazgató nagypapám pedig egész nap csak olvasott, és írta a szocialista vendéglátóipar mások nevében megjelenő kézikönyveit) a paradicsomi boldogságot jelentette számomra. Gondolom, nálam öt évvel idősebb bátyámnak kevésbé, mert neki kellett rám vigyáznia. Indiánosdi, színházcsinálás életem első igazi barátjával, Pozsgay Jóskával, és sok, sok fürdés a „kas-tély”-strandon.

A keszthelyi földi paradicsomot később útépítő mérnök édesapánk vállalati üdülőinek városai váltották fel Almádi, Szemes, majd Balatonföldvár. Egész napos fürdőzés, csúszdázás, foci- és fejelőmeccsek szárazon és vízen. Később a fürdés mellé két másik balatoni „sport” zárkózott fel: a tánc és a lányok. A sorrend eleinte ez volt: tánc és a lányok, aztán megfordult, a lányok lettek fontosabbak, míg a tánc lett a csali. Akkor még nyurga, jó mozgású tizenéves kamasz voltam, aki imádott táncolni, főleg rock and rollozni, de jöhetett bármi: rumba, szamba, tviszt. Elmondhatom, földvári motel táncos vendéglőjének teraszán a hatvanas évek elején én voltam a király. Még a felnőtt lányok (asszonyok) is mind velem akartak táncolni. Igaz, ez a királyság, sajnos, csak az esték elejére vonatkozott. Jól kitáncolták magukat a kislúval, aztán a lassú számoknál már lecseréltek egy igazi férfira. De akkor ez még kevésbé érdekelt. Aztán jöttek az első igazi balatoni szerelmek. Ügyetlenek, bumfordiak, de mint az Érzelmek iskolája végén Flaubert írja: Talán ez ért a legtöbbet!

Egyetemista korunkban Balatonszepezden táboroztunk éveken át, ahol, mint „köztudott”, a legtisztább a Balaton vize, és a számunkra legfinomabb bor, a szepezdi rizling (volt) kapható a Makovecz Imre egyik első terveként épült vendéglőben. A Lukin-„villa” melletti üres telken létesített vadkempingünkben megfordult nálunk akkoriban az összes olasz szakos egyetemista, gondolom, nem éppen épületes példát nyújtva a szomszédban lakó nyolc kisgyerekek, valamint a pihenés reményében itt nyaraló Darvas Lilinek és Sárközi Mártának.

Ezekből a táborozásokból az egyetemi évek végén házasság lett. Aztán hamar megszülettek lányaink, és attól kezdve miattuk mentünk a magyar tengerhez, mert meg voltunk róla győződve, hogy a nyár nem nyár Balaton nélkül. Voltunk ismét Almádiban, Balatonfenyvesen, ahol ugyan csak bokáig ér a víz, de szemközt ott volt a csodálatos Badacsonyi látványa, és én egy kalózárról „vigyázhattam” az Eötvös tábor fürdőző diákjaira. De laktunk Szigligeten a Királyné szoknyája alatt, majd Tihanyban, az ELTE vendégházában, ahol bejártuk az egész félszigetet a Csúcs-hegytől Sajkodig. Kislányaink sárkányeregetésével egyaránt megörjítettük a belső tó libatenyészét és a világ egyik legszebb helyére telepített egykori „titkos” radarállomásának helikopteres öreit. (A libák azt hitték, hogy kislányaim olasz sást ábrázoló műanyag sárkánya igazi madár, a helikopteres elvtársak meg azt, hogy a tízéves gyerekek álcázott CIA-ügynökök, akik a „titkos hadi támaszpontot” akarják kifürkészni, ahova egyébként kirándulót vezetett.)

Akkoriban arról álmodoztam, hogy hátha sikerül bérbe venni valahol a Badacsonyi környékén vagy Almádi felett egy elhagyott borpincét, és amikor csak lehet, oda menekültünk volna a '70-es évek sűrű budapesti hétköznapjai elől, ahogy azt sokan tették barátaink közül. Ám másként alakult az életünk. A szegényes, de nagyon szép

balatoni vakációink addig tartottak, amíg 1979-ben, Klaniczay Tibor professzor nem engem jelölt utódjának a római magyar tanszék élére. Attól kezdve a Balatont felváltotta számunkra az igazi tenger.

A tengerrel jó pár évvel korábban, egészen fiatalon, 18 éves koromban volt már találkozásom. Valahogy úgy történt, ahogy azt Kosztolányi leírta az Esti Kornél harmadik (Csók) novellájában, ahol az épphogy leérettsgizett fiatalembert szülei elküldik első külföldi útjára, Fiuméba, majd Velencébe. Engem hasonlóképp a sikeres olasz szakos egyetemi felvételim után 1963-ban édesapám elküldött egy hónapra Rómába egy nyári egyetemi kurzusra, melyet atyai pártfogóm, Szauder József professzor szerzett számomra. Ekkor egy hétvégi kiránduláson Nápolyba menet megálltunk valahol Gaeta környékén egy tengeri fürdőre. A nyári egyetem diákjai között csak én voltam kelet-európai, és valószínűleg csak én nem láttam addig még a tengert. A tengerrel való első találkozás élményét nálam sokkal jobban írja le Kosztolányi Dezső:

Levetkőzve, úszónadrágban sokáig üldögélt a sziklán. Hallgatta a víz dörgését, mely minden pillanatban friss pezsgőt nyitogatott durrogva. Később leszállt hozzá, barátkozott vele, megcirogatta. Amikor látta, hogy nem bántja őt, pofon csapta, mind a két kezével, az ifjúság fölségsértő hetykeségével, oly vakmerően, mint egy csecsemő a királytigrist. Lemerült beléje. Prűszkölve bukott ki és kacagott. Hintázott törékeny, üvegszerű felületén. Dalolt és ordított. Kimosta a torkát ezzel a sós öblögetővízzel, utána beleköpött, mert a tenger köpöcsésze is, az istenek és rakoncátlan fiatalok köpöcsészéje. Aztán tárt karokkal dobta testét a gyöngyös kékségbe, hogy végképp egyesüljön vele. Nem félt ő már semmitől. Tudta, hogy ezután nem érheti nagyobb baj. ... Úszott előre a hullámokkal és a reggeli széllel, arrafelé, ahol aranykődben az arany Velencét sejtette, a földet, melyet még nem ismert, de ismeretlenül is szeretett, s amint vállá ki-kibukkant a vízből, arcát rajongva emelte a túlsó latin part: Itália, a szent és imádott Itália felé.¹

Ám a tengerrel csak jóval később barátkoztam igazán össze. Olasz szakos egyetemistaként nyaranta ugyan rendszeresen Itáliába szöktem, de akkor a figyelmemet még nem a tenger, hanem Róma, a középkori és reneszánsz városok világa kötötte le. És mivel a Róma melletti Ostia harmincas évek stílusában kiépített, mára már lepusztult tengerpartja meglehetősen csúnya és „dagályosan” túlzásúfolt, így a Balaton varázsa továbbra is sértetlen tudott maradni. Egészen 1980-ig, amikor családostul Rómában élve, kislányaink számára egy lassan mélyülő homokos tengerparti szakaszt keresve rá nem találtunk a Róma és Nápoly között félúton lévő egykori halászfalura, Sperlongára.

Egy Gaeta melletti hegyfokon, latin nevén Speluncában építtette fel nyári villáját Tiberius császár még Jézus Krisztus életében. A császár nem szerette Rómát, így aztán a telet Capri szigetén töltötte a Villa Jovisban, nyaranta pedig átköltözött Sperlongába, ahol egy barlangfürdőt építtetett maga és udvartartása számára. Valószínűleg szolgálai több éven át írták fel a Nápoly környéki tengerpart időjárás viszonyait, míg rátaláltak erre a csodálatos helyre, ahol az Aurunci hegyek vonulata félkör alakban veszi körbe a Terracinától Gaetáig tartó negyven kilométer széles tengeröblöt, melybe két sziklafélsziget nyúlik be. Az egyik lábánál barlang, melynek tövében hő- és édesvízi források folynak a tengerbe. Ennél alkalmasabb hely nem is lehetett egy pompás császárfürdő kiképzésére. A barlangból lett a calidarium, míg a frigidarium maga a tenger volt, melyre a császár pompás fürdőpalotát emeltetett. A fürdőmedencévé alakított barlangból máig csodálatos látvány tárul a látogató szeme elé, a szélesen elterülő kék húsú tenger és a távolban az Odüsszeusz és társait elvarázsló Kirké szigetének nevezett, ötszáz méter magas hegylánccal kimagasló Monte Circeo félsziget vadregényes látványa.

A csodálatos, több ezer vendég és szolgálazemélyzet befogadására épített palotát még a császár életében egy nagy földrengés összedöntötte, majd a kétezer éves pusztítás-rablás szinte teljesen eltüntette a föld színéről. Köveiből épült fel a kora középkorban a szomszédos tengerbe nyúló sziklahegy tetejére a ma is létező halászfalu, Sperlonga.

A külvilágtól elzárt, szegény városka életében az ötvenes évek közepén épült, Terracinát Gaetával összekötő országút gyökeres változást hozott. A nyolcvanas évek végére Sperlonga a Róma és Nápoly közötti partszakasz egyik legkeresettebb nyaralóhelyévé vált, ahol a latiumi tengerpart legtisztább vize és legszebb homokstrandjai várják a nap és a tenger szerelmeseit, ahol a szélesen elnyúló tengeröblöt az Appeninek alsó hegyláncai fogják körbe, gyönyörű látványt nyújtva a vízben fürdőknek, és távol tartva az esőfelhőket, miközben jellegzetes mikroklímát biztosítanak a környéknek. Télen is, amikor Rómában esik az eső, vagy havazik, itt süt a nap, és meleg

¹ Kosztolányi Dezső elbeszélései, Budapest, Magyar Helikon 1963, 619–620.

van. Télen-nyáron virítanak a hangavirágok, jácintok, margaréták, bougenvilleák. Itt mindig csak egy évszak van: hosszú szelíd nyár. (Nyáron kevésbé szelíd, de a mindig szellős tengerparton elviselhető.)

A tengerbe nyúló sziklára épült középkori városkában, melynek a szaracénok támadásaitól védő városfalait és a máig meglévő, igaz, átépített templomát még a XII. században építették, ma már szinte kizárólag csak nyaralók és az őket ellátó vendéglátók élnek. A belülről teljesen átépített, egymás tetejére épült ódon házakban kiképzett lakásokból gyönyörű látvány nyílik az alattuk morajló tengerre, melyet balról az egykori Tiberius-villa szirtfoka, jobbról a 15 kilométerre lévő római alapítású Terracina sziklái öveznek (rajtuk egy máig meglévő monumentális Jupiter-Anxur templom dór oszlopaival), szemközt a Monte Circeo félsziget igazi szigetnek látszó kontúrájával. De szeles időben jól látszanak a távoli szigetek, Ischia, Ventotene és Ponza körvonalai is.

A görögországi sziklákra épült városokhoz hasonló fehérre meszelt Sperlonga másik nagy vonzereje az az antikszobor-lelet, mely a Tiberius császár egykori villája alatt átvezető alagút építése közben 1957-ben került elő. Az alagút építése miatt gátat emeltek Tiberius barlangja elé, és ennek következtében a kiszáradt a császárvilla fürdő részét korábban teljesen ellepő tengeröböl és mocsár. A kiszáradt iszapból pedig kezdtek kiemelkedni azoknak a hellenisztikus márványszobroknak darabjai, melyek Tiberius barlangfürdőjét díszítették, melyek ma a helyszínen emelt múzeumban láthatók.

Tiberius császár ugyanis meg volt győződve arról (mint minden latin és olasz máig), hogy Homérosz, Vergilius igazat írtak, és Odüsszeusz valóban Gaetából indult el utolsó útjára. Ahogy Dante írja:

*Elhagyva Circét, aki visszatarta
több mint egy évig, őt Caëta mellett,
mely Aeneástól még nevét se kapta,
se kisfiam, se vénségtől elernyed
atyám, se nőm, akinek örömére
őriznem kellett köteles szerelmet,
le nem győzhetett, lelkem szenvedélye:
láttni világot, emberek hibáját,
s erényüket, s okúlni, mennyiféle.”*

(Dante, *Pokol*, XXVI, 91-99, Babits Mihály fordítása)

Így mi sem természetesebb, mint hogy a helyi hagyományban Spelunca magának a Küklopszoknak volt a barlangja, Terracina sziklaszirtjei nem mások, mint Herkules oszlopai, és a távolban a ködből előtűnő hegy pedig az aranyhajú varázslónő, a gyönyörű Kirké varázsszigete. Ennek jegyében a császár palotája számára a leghíresebb rhodoszi szobrászmesterekkel, a Laokoon szoborcsoport művészeivel készítette el az Odüsszeusz-mítosz szobor csoportjait. A barlang közepén állt a Szkhüllá-csoport, ahol farkasfejű szörnyek harapják le Odüsszeusz társainak fejét, mögötte pedig a Küklopsz megvakításának monumentális jelenete látszódt. Odüsszeusz feje a fiai halálai miatt szenvedő Laokoon-fej talán még szebb változatának tűnik.

Nem véletlen tehát, hogy Sperlonga a hatvanas évektől kezdve vonzotta a tenger és a táj és az antik mítoszok szerelmeseit. Szerencsére a római egyetem tanárai közül is sokan jöttek ide, hiszen a hetvenes években még kifizethetők voltak a sziklára egymás hegyén hátán épült *città vecchia* kis lakásai. Tőlük tudtam meg, hogy itt, a homokos, lassan mélyülő vizű tengerparton még nagyobb hullámzás esetén is nyugodtan lehet játszani hagyni kis lányainkat. Így aztán tíz éven át minden júniusban ide jöttünk egy hónapra, mielőtt hazamentünk volna „nyaralni” a Balatonra. Valóban mindkét lányunk itt tanult meg úszni, és váltak mindketten felnőtt korukra tenger-függökké. Hála egyetemi kollégáimnak, itt még vitorlázni is tudtam, igaz, csak egy kis finndingiszzerűséggel, de azon ülve, óvatosan a part mentén haladva néha azt hittem, hogy én vagyok mind a négy tenger ördöge. (Elbizakodottságomnak barátaim látták a kárát, akiket egyszer, majdnem teljes szélcsendben sikerült beborítanom a hajóval együtt a tengerbe.)

Aztán a lányok felnőttek, és már nem szüleikkel akartak nyaralni menni. Sőt szüleik se – egymással. Így aztán úgy alakult az életem, hogy önszántamból, ötvenéves koromban ennek a kis halászfalunak váltam magános lakójává télen-nyáron. Hogy önként vállalt számkivetésem ilyen szép helyre vitt, azt egy kolléganőmnek köszönhetem, aki Angliában ment férjhez, és mivel a húsvéti és a nyári szünet kivételével nem jött haza sperlongai szép

lakásába, ezért azt rám bízta. Így én, aki életem első harmadában ki sem mozdultam szinte a pesti belvárosból, öreg korom kezdetén egy olasz tengerparti kisváros lakója lettem, és félig meddig maradtam máig.

Reggelente, ha kinyitottam az emeletes falu egymás tetejére épült házai közepén lévő lakásom zsalugátereit, alattam negyven méterre ott terült a tenger, szemközt velem a terracinai öböl és velem szemközt a szigetnek látszó távoli Monte Circeo. Ahogy Szauder József írja: hatalmas köhegy, mely a mocsár jeltelen síkjából látszik felmagasodni, s egyedüli monumentum, aere perennius: az idő kezdetének jele a tenger végtelenjében.²

A legenda szerint itt volt az, ahogy az olaszok mondják, a Maga Circének, az Óceán szép hajú leányának, a félelmes zengő szavú istennőnek, a minden férfit elvarázsolni képes Kirkének és szépséges szolgálóleányainak otthona. Az a hely, ahol a férfiak, a Kirké varázsára egy szempillantás alatt disznókká változnak. Igaz, Odüsszeusz társairól hamar lehullt a sörte, és vezetőjünkkel együtt immár ember alakban az isteni úrnő vendégei lettek egy kerek éven át, megfedkezve mindenről, az otthon búsuló Penelopéról, a gyerekeik és szüleik iránti köteles szeretetről, a felfedezendő világokról, csak örültek, hogy élnek:

„Háza ölében napról napra, egész kerek évig,
ültünk és lakomáztunk...”

(*Odüsszeia*, X., Devecseri Gábor fordítása)

Csodálatos vidék. Elnézve a tengert és a csodálatos tájat, igazat ad az ember az antik hősnek, és legszívesebben itt felejtene magát örökre, mint Odüsszeusz és társai Kirkénél.

Nekem is itt lett az otthonom, igaz, egyedül élve. De azt én is tudtam, vagy legalább is reméltem, hogy otthon, Pesten, Nausikaa vár, míg haza nem mehetek hozzá. Az egyedüllét fogalma egyébként is relatív. A „téli” hónapokban valóban egyedül voltam, de húsvétól kezdve elkezdődött a baráti látogatások sora. Az évek során Rómában megforduló magyar irodalomárok, történészek, művészettörténészek közül nagyon sokan (több százan) voltak az öreg városból a tengerpartra vivő úton lévő kölcsön lakás vendégei, hogy a tengeri fürdőzés és a kötelező múzeumlátogatás előtt, illetve után barátjuk lakásának erkélyéről megcsodálják a terracinai tengeröböl és a távolból látszódó Kirké-hegy mögött lenyugvó nap lenyüggő látványát, és megízleljék a pontinai mocsarak bivalyainak tejéből készült, paradicsommal, olívaolajjal és bazsalikkal tálalt mozzarella sajtot, a házigazda barátjuk által készített tenger gyümölcseit, és koccintsanak a Benevento környéki fehér- és vörösborokkal.

Aztán egyre többet kezdtem hazamenni – hiszen volt kihez. De, mint tudjuk, nem olyan könnyű elszakadni Kirké szigetétől. Az odüsszeuszi kérdésre hamar megtaláltam a választ. Amikor öregkori társam elvitt magával Balaton-felvidéki nyaralójukba, akkor ott a XIX. század végi öreg udvarház tornácán az óriás mogyorófa tövében leülve lepillantottam a messze alant csillogó Balatonra, és majdnem felkiáltottam: ez olyan, mintha Sperlongában lennék! Valóban, a távoli öböl látványa erősen emlékeztet a tengerre, és a fantázia még azt is hozzászéli, hogy a füredi dombok mögötti Tihany riadó lányai Kirké szigetéről költöztek erre a tájra. Végre hazatértem, oda, ahova mindig is vágytam.

Igaz, közben lassan eltelt egy élet. Ma már Matyi kisunokám pancsol mellett, jövőre talán már most születő unokahúgával együtt. Otthon a Balatonban, itthon pedig a tengerben. De így két tenger partján élve, megnyugodva, talán könnyebb lesz felkészülni az utolsó nagy útra. Úgy, ahogy Tiberius tette kétezer évvel ezelőtt: telen-te, Sperlongában nézni Kirké hegyét és Tihanyra gondolni, majd nyáron hazajönni, és amikor csak lehet, leülni a lassan szintén megöregedett egykori Nausikaa mellé a mogyorófa alá, és nézni a tengert, a magyart.

2 Szauder József, *Kirké hegye*, in *Id.*, *Kövek és könyvek*, szerk. Szauder Mária, Budapest, Szépirodalmi 1977, 144.